

TÜRK ŞAMAN GIYSİLERİNE SEMANTİK YAKLAŞIM

SEMANTIC APPROACH TO THE TURKISH SHAMANIC COSTUMES

Sibel KILIÇ*

Özet:

Rusya sınırları içerisinde olan Sibiryâ bölgesi geçmişten günümüze önemli Şamanlık (Kamlık) verilerini barındırmakta olup bu bölge, klasik literatürde Türk Şamanlığının en önemli merkezini oluşturmaktadır. Ele alınan konu, bu bölgede yaşayan çok sayıda topluluk içerisinde, Türk Şaman kültürüne dâhil olan ve tüm bölgenin ana tasarım tarzlarını yansıtan belli başlı kabileler ile sınırlandırılmıştır ki bunlar; Altaylar, Yakutlar, Hakaslar, Tuvalar, Tofalar, Dolganlardır. Babadan oğula miras yolu ile ya da “çağrı yöntemi” ile devredilen, kutsal bir kült eşyası kabul edilen Şaman giysileri, kozmik ve sınır ötesi âleme taşıyan bir araç olup onu toplumun diğer üyelerinden ayıran ve izole yaşam tarzlarının bir göstergesi olan bir nişandır.

Giysilerin tasarımlarının bütününe bazen gök hayvanı olan kuş, bazen ise yer hayvanı olan geyik, mus, ayı hâkimdir. Ancak gök ve yer hayvanlarının birlikte temsil edildiği tasarımlara da rastlanmaktadır ki bu en eski Türk Şaman kostümlerinin esasını oluştururlar.

Tek başlarına dinî bir kozmografi oluşturan Şaman giysilerinde, biçim ve tasarımın birbirinden farklı kavramlar oldukları görülmektedir. Biçim, Şaman giysisinin anlam boyutu ile tasarım ise form ile alakalıdır. Dolayısı ile biçim Şamanik insanın simgesel anlatımı olan gök ve yer hayvanının biçimleridir. Oysa tasarım zaman içerisinde gerek işlev gerekse mana olarak farklı anlamlar yüklenen ve etkileşimler sebebi ile değişime uğrayan bir yapı arz ederler. Sokulan yeni formlar ve oluşturulan tasarımlar bize Şamanlık sisteminin millî gelişimini göstermektedir.

Geçmişten günümüze din olup olmadığı tartışıla gelen Şaman giysileri diğer dinlerin ve çeşitli toplulukların baskısı altında ve her toplumda görülen kültürel yozlaşmadan nasiplerini alarak geleneklerinden önemli ölçüde uzaklaşmışlar eskiye oranla önemlerini ve orijinalliklerini kaybetmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Şaman, Şamanizm, Şaman Kostümü

Abstract:

Siberian region being within Russian borders is host to important Shaman data from past to this date, and forms the most important region for the “Turkish Shamanism”. The subject under examination addresses main design types that reflect the style of the region and among many tribes; those which had been selected are qualified within Turkish

* Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi TBMYO Kuyumculuk ve Takı Tasarımı – İstanbul
skilic@marmara.edu.tr

Shaman cultural criterion and they had been limited to some major tribes which are: Altai, Yakut, Hakas, Tuva, Tofa and Dolgan tribes.

The Shaman clothing which passes from father to son through inheritance or “Call Method” has been considered a form of sacred cult articles which were accepted as cosmic accessories that would transfer one into another universe which in turn has separated the owner from the rest of the members of the community and became the symbol of their isolated lifestyle.

Almost all decorative elements of their clothing are consist of either aerial animals “Birds” sometimes ground animals such as deer, moos or Bear. However, it is possible to come across Shaman clothes designs which depict both aerial and ground animals together which form the basis of the oldest Turkic Shaman costumes.

Style and design have been noticed as different concepts in Shaman costumes which form a religious cosmography when stood alone. As style is to do with “expression” side of the shaman’s dress, design is related to “the form” of it. Based on this, style is developed in a way which is in symbolic expression of shamanic person these are shapes of aerial and ground animals. However, the design reflects the signs of modification either on the basis of functionality or meaning throughout the time due to interaction. New forms being added and new designs being made indicates us the national development of system of shamanism.

Shamanism that still has been on the forefront of a debate whether it is a religion or not, under oppression of other religions, shamanic costumes also have been influenced by cultural corruption which was seen almost in every society by significantly deviating from their traditions, in comparison to the past they have lost their authenticity and importance.

Key words: Shaman, Shamanizm, Shaman Costumes

Giriş

Dünya literatüründe tabiata ve tabiatüstü varlıklara tapınmanın genel adı olan Şamanizm¹; dünyanın birçok bölgesinde varlık gösteren ve oldukça geniş uygulama alanı bulan dinî bir inanç sistemidir. Etnoğrafik, folklorik ve arkeolojik çalışmalar en ilkel dinlerin Şamanizm içinde değerlendirilebileceğini göstermekte olup Paleolitik Çağ’dan bu yana rastlanmaktadır².

¹ Tungusça’da Şaman, coşkun, kendinden geçmiş insan anlamına gelmektedir. Rusça kanalından tüm Sibirya’ya yayılmış, daha sonraları da Batı Avrupa dillerine girmiş enternasyonal bilimsel bir terim olmuştur.

² Abdülkadir İnan, “Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları”, *Türkler*, Ankara 2000, C. 3, s. 396.

Fotoğraf 1: Altaylar, Karakol'da bulunan mezar levhası üzerinde Şaman tasviri, MÖ 2000.

Eski Sovyet şimdiki Rusya sınırları içerisinde olan Sibirya bölgesi geçmişten günümüze önemli Şamanlık (Kamlık) verilerini barındırmaktadır. Türk Şamanlığı konusunda klasik literatür çoğunlukla Sibirya üzerinde odaklanmıştır. Dünyanın birçok ülkesinde varlık gösteren Şamanların ayrıca; Kuzey ve Güney Amerika, Avustralya, Endonezya, Güney-Doğu Asya, Çin, Tibet ve Japonya'da yoğunlaştığı bilinmektedir. Şamanlık sisteminin ülkeler ve bölgeler arası farklılıklarının yanı sıra aynı bölgenin değişik halkları arasında da farklılıklar görülmektedir. Konumuzun sınırlarını çizen Sibirya bölgesi Türk Şamanlarının farklı topluluklarında olduğu gibi kostüm biçimleri ve eklerinin semantik yorumlarında bazı ayrılıklar söz konusu olmaktadır³.

Türk topluluklarının inanç dünyalarında ve yaşamlarında önemli ölçüde yer alan Şamanlar; arkaik, dinî-mistik-sihri bir otorite tipini temsil eder⁴. Kimsenin göremediğini gören anlayamadığını anlayan insani güçlerle mümkün olmayan doğaüstü yeteneğe sahip Şamanlar kozmik hafızada saklı olan gizil bilgilerin yaşatılmasını ve insanlara ulaşmasını sağlarlar. Bu fonksiyonların yanı sıra insanların bizzat fiziksel esenliğinden de birinci derecede sorumludurlar. Toplumun inanç ve görüntüler dünyasını düzenleyen, iki dünya arasında kendine özel metotlarla ilişki kuran, makro- kozmosla mikro- kozmos arasındaki dengeyi korumakla yükümlü Şamanların bunlar dışında birçok görevleri bulunmaktadır.

³ Resmi kayıtlarda Sibirya bölgesinde yaşayan Türkler Hristiyan olarak değerlendirilmesine rağmen özellikle kırsal kesimde Türk Şamanist kültür hâlen canlı olarak sürdürülmektedir.

⁴ Harun Güngör, "Eski Türklerde Din ve Düşünce", *Türkler*, C. 3, Ankara 2000, s. 265.

Bunlar; ⁵ büyü yapmak, hastaları iyileştirmek, gaipten ve gelecekte haber vermek, tabiat kuvvetlerini istediği gibi yönlendirmek, ateşe hükmetmek, yenmiş hayvanı kemiklerinden tekrar diriltmek, kadın-erkek müşterek ayinler yapmak, tahta kılıçla savaşmak, kötü ruhlardan insanları ve hayvanları korumak, ölünün ruhunu öteki dünyaya nakletmek, kısırlığı yok etmek, bol avlanmak, gelecekte haber vererek tedbir alınmasını sağlamak, kayıplardan haber vermek, kurban sunmak, ritüeller düzenlemek bunlardan bazılarıdır⁶.

Şamanlık sisteminin özünü ve temelini, bedeninin kozmik anlamları ve işlevleri oluşturmaktadır. Birtakım simgesel eylemler ve fiziksel edimler vasıtasıyla ölüp dirilme insiasyonu sonucunda; yaşama yeniden doğma hissi yaşayan Şaman erkek ya da kadın olabilmektedir. Şamanlar; yüksek haz heyecanı ile kendinden geçiş hâlleri içinde (extase-ecstasy)⁷ ruhları bedenlerinden ayrılarak göğe yükselebilmek, yeraltına inebilmek ve bu sayede dünya ile öteki dünya arasında köprü kurup tercümanlık yapabilmek gibi kozmik güç ve yetilere sahiptirler. Bu yönü ile onlar toplumun herhangi bir bireyi değil seçilmiş ve özel statüye sahip kişileridir.

Erkekler gibi kadınlar da Şamanlık yapabilmelerine rağmen yetki ve otoriteleri erkeklere göre daha sınırlıdır. İster kadın, ister erkek olsun Şamanlık bir tür kaçınılmaz yazgıdır. Şamanlık toplumda bir tercih sebebi değil, maddi ve manevi külfetlerinin ağırlığı ve zorluğu sebebi ile kaçınılan bir durumdur. Buna rağmen Şaman olmanın reddi ya da tam tersi tercih yoluyla edinilmesi söz konusu değildir⁸. Şamanlık vasfına iki şekilde sahip olunur ki bunlardan birincisi, kalıtsal aktarım diğeri ise kendiliğinden gelen bir iç çağrıdır. Şamanların bedenlerinde sıradan insanlarda görülmeyen farklılıklar mevcuttur. Vücudun herhangi bir yerinden , “oyban” denen ve karında bulunan “kieli” denen özel delikler bulunmaktadır. Bu delikler bir ya da birden fazla olabilen, Şaman’ın bıçak, hançer, kılıç gibi delici aletlerden etkilenmediğini ispat etmek için var olan özel bir ayrıcalıktır⁹.

Şamanik dünya görüşüne göre insan vücudu evrenin küçük bir modeli olup bütün enerji kaynaklarını da yansıtmaktadır. Bu nedenle vücudun tam olarak kavranması adayın Şaman statüsüne geçişi sırasında başlar. Ölüp dirilişin ardından ruhlardan terbiye alan Şaman fiziksel değil metafizik beden ile iletişime geçer. Şaman olma sürecinde adayın semavi karısı olarak bilinen ruhlarla cinsel ilişkiye girmesi, kadın cinsel organının mitolojik anayı simgelemesi ve mistik bir anlam taşıması önem kazanmaktadır. Şamanların cinsiyet değiştirmesi Şaman statüsü ile bağlı kodlardan biri olup homoseksüelizm ile ilişkisi yoktur. Onların kadına dönüşmeleri ve doğurmaları ve bir müddet sonra yeniden erkek doğmaları ile ilgili travestime ilişkin efsaneler, mistik mana ile ilgilidir. Ruhları esinlendirmek için

⁵ Fuzuli Bayat, *Ana Hatları ile Türk Şamanlığı*, İstanbul 2006, s. 22-23.

⁶ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İstanbul 2003, s. 141.

⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 2003, s. 300.

⁸ Kemal Tayfur, “Gök Yolunun Kamları Altay Şamanizmi”, *Atlas, Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi*, S. 92, Kasım 2000, No: 2000/11, s. 92.

⁹ Fuzuli Bayat, *Ana Hatları ile Türk Şamanlığı*, İstanbul 2006, s. 34, 35.

erkek Şaman kadın elbisesi giyer ki buna transformasyon denir. Söz konusu mistik travestizm; insanla bağ kurmada önemli bir aşama oluşturan, kadınlık ve erkekliği; transandantal aşkın birliğe ulaştırmakla ölçütlerinin ve boyutlarının aşılabilirliğine dair olan inançtır. Bu nedenle Şaman travestizmini kadın ile erkeğin aşkının birlikteliği, erkek ile kadın dünyası arasındaki sınırların aşımı, metamorfik olarak ruhlarının dünyasına adaptasyon yani “göçürme” olarak yorumlamak yerinde olmaktadır¹⁰.

Bütün Şaman toplumlarında olduğu gibi Türk Şamanlarında da giysiler biçim ve anlam itibarı ile dinsel bir kozmografya oluşturlar. Giysiler ve eklerinin biçimsel ve semantik değerlendirmesine geçmeden önce Türk Şamanlarının en yoğun olduğu bölgeden ve Türk Şamanlığının genel vizyonundan bahsetmek gerekirse; Türk Şamanlarının en yoğun olduğu bölge Sibiryadır. Sibiryaya; batıda Urallardan güneyde Altay Dağlarına ve kuzeyde Buz Denizi'ne kadar uzanan tundralarla, ovalar ve dağları içine alan bir bölgedir. Bu bölge ayrıca Türkçe konuşan Kırgız, Yakut, Uygur Altaylarını ve Tunguzca konuşan komşu kabileleri de içine almaktadır¹¹. Bu bölgede yaşayan çok sayıda topluluk içerisinde Türk Şaman kültürüne dâhil olan ve tüm bölgenin ana tasarım tarzlarını yansıtan belli başlı kabileler ile konu sınırlandırılmıştır. Bunlar; Altaylar, Yakutlar, Hakaslar, Tuvalar, Tofalar, Dolganlardır.

Eski tarihlerden beri dinlerin temsilcisi olan kişileri diğer insanlardan farklı kılan özel kıyafetler taşımak bir gelenek hâline gelmiştir. Geleneğe uygun bir giysi hazırlamak oldukça maliyetli olması sebebi ile ruhların özel izinleri ile birkaç yıl cüppesiz ayin yapılması mümkündür¹². Giysiler genel olarak değerlendirildiğinde derecelere göre farklılıklar gösterirler. Yeni bir Şaman, alın bağı ya da göz maskesi, kuşak ve kısa şal türü atkı takar. Dereceleri ve seviyeleri arttıkça kıyafetler ve aksesuarlar değişir. Fakat derece ve seviyenin zamana bağlı mutlak değişimi şart değildir. Bazı durumlarda Şaman'ın derecesi ve seviyesi dolayısı ile kıyafeti ölene dek aynı kalır. Derece artışı söz konusu olduğunda eski giysiler anlamını yitirirler. Eskileri kullanmaya devam edip etmeme kararı kendisine ait olmayıp üst derece Şamanlar tarafından karar verildikten sonra eskileri alınıp yerlerine yenileri verilir. Bazı toplumlarda hiçbir Şaman üst derece giysiye sahip değildir¹³.

Türk Şaman giysilerinin önemli özelliklerinden biri kadın ve erkek Şamanlarının elbiseleri arasında üzerlerindeki süs unsurları dışında fazlaca fark olmamasıdır. Bu süs unsurları bazen saç örüğü, bazen ise boncuk gerdanlık ya da kızlara özgü başlıklardır. Türk Şaman'ında genel olarak bulunması gereken giysiler vardır. Üzerinde demirden levhaların ve mitolojik hayvanların temsil edildiği

¹⁰ Fuzuli Bayat, age., s. 108-112.

¹¹ Nevill Drury, *Şamanizm*, İstanbul 1996, s. 36.

¹² Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 2000, s. 92.

¹³ Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Sosialisticeskih Respublik, Institut Etnografi imeni N. N. Mikluho Malaya *Religioznye Prdstavleniya i Obryadı Narodov Sibiri ve XIX-Naçale XX Veka*, "Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii, İzdatelstvo Nauka, Leningradskoe Otdelenie 1971, s. 5-6.

figürlerin bulunduğu bir cübbe, demir ya da bakırdan göğüslük, ruhlar âlemine kendi içsel ışığı ile gidebilmesi için gözlerini bağlayabileceği mendil, çingiraklı omuz atkısı, hayvanın boynuzları da dâhil olan kafa derisinden yapılmış başlık, hayvan pençeli ayakkabı iki ya da beş parmaklı eldivendir. Sayılanlar bir Şaman giysisinde olması gereken ekler olmakla beraber eklerde bazı fazlalık ya da eksiklik bulunması elbisenin anlam ve işlevine yönelik sakınca oluşturmaz. Sibiryâ'nın hemen hemen tüm halklarında günlük kıyafetler ile Şaman'ın özel kıyafetleri birbirinden farklıdır¹⁴. Her ne kadar kabileler arasında birtakım farklılıklar söz konusu olsa da Şamanlığın gücünün ölçüsünü her zaman kıyafet zenginliği ve bütünlüğünde aramak gerekir.

1. Türk Şaman Giysilerinin Hazırlanması

Cüppenin kesiminden dikimine, eklerinin tamamlanmasına kadar geçen her bir aşama tesadüfî ve keyfî bir uygulama olmayıp birtakım kural ve kaideleri beraberinde getirir. Şaman'ın nadiren kendi elleri ile hazırladığı giysiler çoğunlukla bir toplumun kolektif bir çabası sonucu oluşmuş, döneminin dinî ve estetik düşüncelerini yansıtır. Oldukça zor ve titiz çalışmaların ürünü olup büyük bir itina ve temizlik anlayışı içinde hazırlanırlar. Bu işlemlerin gerçekleşme aşamasında ahlak kurallarına sıkı sıkıya riayet edilir. Cüppe hazır olunca Şaman giysisinin ruhlar tarafından onaylanması için giysisinin tasdik edilmesi anlamında “manyak takdis etme”, “manyak arüle” denen bir tür ayin yapılır. Beğenilmemesi ya da eksik görülmesi hâlinde giysisinin eksikleri telafi edilir¹⁵. Şaman elbisesinin hazırlanması oldukça pahalıya mal olmaktadır. Bir giysisinin hazırlanma bedeli 80-100 ruble arasındadır. Bu da Altay Şaman'ın servetinin önemli bir kısmını oluşturur. Maddî yönü ile orta direk diye niteleyebileceğimiz bir Şaman'ın giysisini hazırlaması üç yılı alırken, yüksek gelire salıp olan Şaman'ın giysisini hazırlaması iki ya da üç ayı almaktadır. Bütün ayrıntıları ile Şaman'ın hizmetinde bulunduğu ruhların verdiği talimatla eş, dost ve akrabaların desteği ile kadın tarafından dikilirler. Şaman'ın kendi ailesine mensup kadınlar ve komşu kadınlar yardım eder. Genellikle bu sorumluluğu tecrübeli (us kiji) kadın üzerine alır ve başkalarına rehberlik eder. Giysisinin her parçası önce ayrı ayrı hazırlandıktan sonra birleştirilir¹⁶.

Şaman giysisinin hazırlanmasında kullanılan malzemeler son derece önemlidir. Genellikle sığır, maral ya da mus nadiren ise ayının (kuzeyde yaşayan sığıra benzeyen bir kara hayvanı) bütün bir derisi kullanılarak hazırlanır. Bazı Şamanlar buzağı derisini tercih ederken Yakut ve Altay Şamanları tay ve kuzu derisini tercih etmişlerdir. Giysisinin kürklü kısmı iç tarafta deri kısmı dışta kalacak şekilde oluşturulması tasarımın karakteristik yönlerinden birini oluşturmaktadır.

¹⁴ Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Sosialisticeskih Respublik, İnstitut Etnografi imeni N. N. Mikluho Malaya, age., s. 7.

¹⁵ Abdülkadir İnan, *Şamanizm*, Ankara 2003, s. 91.

¹⁶ Abdülkadir İnan, “A. V. Anohin, Altay Şamanlığına Ait Maddeler”, *Makaleler ve İncelemeler*, C. 1, Ankara 1998, s. 438.

Giysinin ilk aşaması olan kesimin beş ayrı türü bulunmakta olup kabileleri birbirlerinden ayırmayı sağlayan bir zemin oluşturlar. Bunlar Türk ve Moğol Şamanları da dâhil olmak üzere şunlardır;

a. Bütün hayvan derisinden kesilmiş, yalnızca kolların dikilmesi için açılmış delikler mevcuttur. Bu tür giysiler (manyaklar) Selkuklarda, Ketlerde, Entlerde, Nınganasınlarda, Dolganlarda, Sım Evenklerinde, Tofaların ise bazı kavimlerinde görülmektedir.

b. Bu grup giysiler ilk gruptakiler gibi düz değil iki yandan eğimli olarak kesilirler. Bu kesimle aşağı doğru genişleyen cüppe belden kemer ile bağlanır. Bu tarzı Vilüy Evenkleri, Burguzin Evenkleri, İlimpiy Even'leri, Turuhan Evenkleri ve Baykal Evenkleri, Dolganlar, Kuzey Yakutlar, Sortslar yani hemen hemen tüm Evenkler ve onlardan bu özelliği alan başka halklar da giyerler.

c. Bu gruptaki cüppeler 3 parça derinin eğimli olarak kesilip birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Kangalas, Vilüy, Yakutlar, Dolganlar, Sarkırır Evenleri, Baykal Evenkleri, Tuvalar, Hakaslar ve Güney Altaylarda vardı.

d. Bu gruptakiler ayrı ayrı biçilmiş sırt, bel alt parçalarından oluşmaktadır. Kuzey Yakutlar, Yukagirler, Dolganlar, Yakutlaştırılmış Vilüy Evenkleri, Turuhan Evenkleri, Beltirler ve Altaylarda rastlanmaktadır.

e. Bu gruptakiler kimono tarzında dikilmiş olup üzerlerinde kumaştan atkı vardır. Bu kıyafetler Baykal Evenklerinde, Doğu Tuvalar ve Hakas Şamanlarında görülmektedir. Her gruba dâhil olanlar topluluklar arasında ilişkiler olmakla birlikte özellikle bütün deriden yapılan cüppeleri giyen halkların etnografik olarak aralarında sıkı bağlar bulunmaktadır¹⁷.

2. Türk Şaman Giysilerinin Tasarımı

Kavimler arası savaşlar esnasında kültürel etkileşimler sonucunda farklılaşmış olan Sibiry Türk kavimlerine ait Şaman giysilerini beş temel tasarım altında gruplandırabiliriz. Bu tarzlar ait oldukları kavimlerin adları altında gruplanmışlardır ki bunlar; Altay, Hakas, Tofalar, Yakut Tarzlarıdır. Sibiry'nın hemen hemen tüm halklarında Şaman kostümleri hayvan ya da kuş biçiminin bazen bütününe, bazen ise karakteristik uzuvlarının yansımalarıdır.

Şamanizmde evren; gök ve yeryüzü olarak iki bölüme ya da gök, yeryüzü ve yeraltı olarak üç bölüm olarak tasarlanan görüntüsünü içerir. Üst üste gelen bu bölümler gerektiğinde birinden diğerine geçişi sağlayan kozmik bir eksenle bağlanır¹⁸. Her bir katman hayvan biçimleri ile temsil edilmiştir. Giysilerin tasarımlarının bütününe bazen gök hayvanı olan kuş, bazen ise yer hayvanı olan geyik, mus, ayı hâkimdir. Bu toplulukların ayırt edici yönü olmakla birlikte kesin hatları ile ayırmaz. Zira gök ve yer hayvanlarının birlikte temsil edildiği tasarımlara

¹⁷ Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Sosialistiçeskih Respublik, İstitut Etnografı imeni N. N. Mikluho Malaya, s.80-82.

¹⁸ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul 2002, s. 64.

da rastlanmaktadır ki en eski Türk Şaman kostümlerinin esasını oluştururlar. Kuş biçimi daha çok güney Altayların Hakasların Tuvaların Tofaların kostümlerinde çokça kullanılmıştır. Kara hayvanları ise daha çok merkezi Yakutlar ve Baykal sonrası Evenklerde kullanılmışlardır. Giysisini kışın bir gömleğin üzerine, yazın çıplak vücuduna giyen Altaylılar, giysisinin kürkünü iç tarafta, derisini dışta bırakacak şekilde dikerler. Kolları ve göğsünün üst taraflarında Altaylara özgü olan çapraz dikişler bulunur. Nazik iplerle yapılan nakışların keşiştiği noktalara yuvarlak nakışlar eklenir¹⁹. Kolun alt kısmına birden üçe kadar deri püsküller asılır. Giysisinin sırtına ise bazen bele kadar uzayan kumaş parçası dikilerek tüm askılar onun üzerine takılır. Hakas Giysisinin dikiş materyalleri koyun, keçi derileri ve siyah kumaştır. Atkılar rengârenk kumaşlardan oluşur. Atkının üzerine az sayıda deri bağlanır. Ayrıca yüzük ve demir madalyonlar, küçük hayvan derileri, vahşi kuşların pençeleri vs. de eklendiği de olur²⁰. Kostümün yanlarına puhu kuşunun iki gerçek kanadı dikilerek kostüme kuş görüntüsü yüklenir²¹.

Hakas Türkleri boylarından Kaçın, Sagay ve Kızılların Şamanları özel kıyafetlere sahiptirler. Kızıl kıyafetleri Kaçınlerden biraz daha farklıdır. Kaçın Şaman'ının kıyafeti cüppe ve şapkadan ibarettir. Kaçınlerin kostümlerinin dikiş materyalleri koyun, keçi derileri ve siyah kumaştır. Omuz üstü giysisi ise kısa üstlükten uzun cüppelere kadar çeşitlenir. Hayvanın derisinden yapılan cüppe dümdüz biçime sahip olup yaka ve sırtı ayrı olarak biçilir. Ayrıca sırtı, eğimli kesim sebebi ile alta doğru genişler. Siyah kumaştan yapılan cüppeleri kimono biçiminde dikerler. Kolu bedenle beraber biçtikleri için sonradan takılmaz. Kürklü cüppelerde ise aynı kürkten omuz üzerinde şerit dikilir. Şeritler "kauri kabukları" (deniz kabuğu) ile bezenir. Kaçın Şamanlarının giysilerinin bir türü de hırka şeklinde kısa üstlüklerdir. Giysiyi koyun derisinden dikip üzerini siyah kumaşla kapladıktan sonra etek ucu ve giysisinin sağ tarafına renkli biye geçirirler. Yakaya, yuvarlak bir yakalık dikip üzerini deniz kabuğu kabukları ile bezedikten sonra alt kısmına büyük yuvarlak çingiraklar asarlar. Belin yukarı tarafında kumaştan veya deriden yapılan kemer vardır.

Giysiye oldukça önem verilen Hakaslarda birden fazla tür bulunmaktadır. Kıyafet türlerinden biri olan kısa ceketler genellikle genişcedir. Kısa ceketin eteklerine ve koltuk altlarına uzunca tutulmuş deri parçalarından kesilmiş şeritler dikilmiştir. Daha üst düzeydeki Şamanlar için ise kısa ceketin üstüne deniz kabuklarının dikilmiş olduğu kırmızı kumaştan omuz giysisi yapılır²². Hakas kostümlerinde yaşlı ve genç Şamanların ceketleri birbirlerinden farklı değildir. Atkı kostümünün üzerine giyilir ya da kostümünün boynuna yaka gibi dikilir. Yakanın uçlarında bazen küçük, bazen büyük çanlar bulunur.

¹⁹ age., s. 60

²⁰ Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Sosialistiçeskih Respublik, İstitut Etnografi imeni N. N. Mikluho Malaya *Religioznye Prdstavleniya i Obryadı Narodov Sibiri ve XIX-Naçale XX Veka,* "Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii, İzdatelstvo Nauka, Leningradskoe Otdelenie 1971, s. 10, 63, 91.

²¹ age., s. 65.

²² Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Sosialistiçeskih Respublik, İstitut Etnografi İmeni N. N. Mikluho Malaya, s. 61.

Fotoğraf 2 : Hakas Şaman kostümünün önden ve arkadan görünüşü. (Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Socialističeskih Respublik, İnstitut Etnografi İmeni N. N. Mikluho Malaya, s. 70,71)

Hakaslara ait ünik bir örnekte dikiş tarzı ve tasarım bakımından farklılık görülmektedir. Giysi düz sırt kesimlidir. Ayrıca Altay ve Hakas kostümlerinde diğer kostümlerden ayırt edici bir özellik olan göğüslük bulunmadığı hâlde bu giyside göğüs levhası bulunmaktadır. Bu özellik kostümü Tofalar ve Tuvaların kostümlerine yaklaştırmaktadır. Giysinin sırtında bulunan askıda kanatları kapalı bir kuşun metalik tasviri vardır. Bu tasvire sık rastlanmayıp Ketlerin çelenklerinde olan kuş tasvirlerine benzemektedir. İşlev ve mana bakımından fazla bir önemi olmamakla birlikte giyside metalik askılar ve yakaya dikilmiş kürk parçaları da mevcuttur²³.

Tofalarda; cübbe yapmak için bütün deriyi kullanarak ve üst tarafında kolları dikmek için Ket ve Selkup cübbelerindeki gibi iki delik açılır. Hayvanın bütün derisinin ebatları cübbenin önden birleşmesine imkân tanımadığı için her iki yana aynı hayvanın artan parçalarından ek kalın şeritler eklenir. Sol tarafın payı geniş tutularak sağ tarafa eklenen bağlarla birleştirilir. Tofalarda göğüslük olmadığı için cübbenin sol yakasına kumaştan yapılmış renkli şeritler dikilerek göğüslük görüntüsü verilir ki buna “Hun- Djük” denir. Tam bir göğüslük görüntüsü izlenimi yaratmak için öbür tarafına ise aynı simetrik şekilde olan birkaç sıra düğme dikerler.

²³ age., s. 90.

Yakut kostümlerinin tasarımı üç ayrı şekilde görülmektedir. Birinci türü; belden dikişli, ikinci türü aşağı doğru çan şeklinde genişleyen, sonuncu tür ise boru gibi düz kesimlidir. Bu türler içerisinde en eski olanı belden dikişli üzeri kuş tasvirlidir. Yakut kostümlerinin en elzem parçası her türlü metalden yapılmış aksesuarlardır. Öyle ki demir askılar bütün sırtı horizontal şekilde kaplar. Metal askıların fazlalığından dolayı kostüm oldukça ağırlaşır. Yakutlarda oldukça önemli olan askılar 3 gruba ayrılmaktadırlar. İlk grup askıların üzerinde iskelet dövmeleleri, yanlarda kaburga dövmesi, kollarda dirsek dövmesi ve omuzlarında omuz dövmesi vardır. İkinci grup askılarda hayvan ve insana özgü resimleri yansıtan askılar vardır. Üçüncü grup askılarda ise takımın zorunlu bölümü olan üç yuvarlak levha bulunmaktadır. Bunlardan güneş, hilal ve ortası delikli levha şeklinde kesilmiştir²⁴. Yakutlarda giyilen giysinin adı “Kumu”, şapkanın adı “Bergee Kokoldo”, göğüs zırhlarının adı ise “Dalıs”tır. Ancak tam takıma sahip olunması için Şaman’ın yaşının ve derecesinin artması gerekir. Hayvanın kürklü derisinden yapılan giysinin kürklü kısmı içte deriden olan yüzeyi dışta kalacak şekilde hazırlanmıştır. Bazı cüppelerde yere kadar uzanan deri şeritler, püsküller vardır. Bu çok onur duyulan özel bir durumdur. Bu şeritlere “Saymırın Batırıs” denir. Bazı Yakut Şamanlarında özel pantolon vardır ve ayakkabıya dikilmiş durumdadır²⁵.

Tabiatın ölümü ve yeniden var oluşunun sembolik varyantı olan Dolganların Şaman elbisesi diğerlerinden farklı olarak daha titiz özenli ve zariftir. (Resim 6) Şapkalarına “bastına”, göğüs levhalarına “tügülük”, giysilerine “kumu”, ayakkabılarına ise “çabala” derler. Elbise için hayvanın derisi bütün olarak çıkartılır. Boyun, kol ve kuyruk deliği açılır. Gerçek hayvan kuyruğu bazen bu açılan kuyruk deliğine bazen de kemere takılır. Göğüslüğü de bazen kaftanın altına giyerler. Tasarım olarak Yakut giysilerine çok benzeyen Dolgan giysilerini ayırmak için derisinin saf ve sırt kısmının tamamen düz olmasına bakılmalıdır.

Tuva giysileri, geyik ya da maral derisinden yapılır. Kaftanlar arkadan da önden de aynı uzunlukta olur. Maral derisinden yapılan cübbenin dikişi “iskelet dikişi”dir. Kurumuş yaprak rengi olan kaftanın üzerinde hiçbir askı olmaz. Askıları ise içine demir tel geçirilmiş ve 6-8 cm uzunluktaki yılan şekline sokulmuş deriden yapılır. Oldukça canlı görünen yılanın ağzı açık vaziyettedir ve içinden kırmızı dili görünmektedir. Bazı büyük yılanlar birden fazla kafalı olarak resmedilir. Bütünüyle yılan adamı temsil eden giysi resmi, Tuvalara has olup farklı renkleri de mevcuttur. Dirsek tarafında ise küçük deri parçaları dikilerek “kiçik çılan” (küçük yılan) denen püskül ve şeritler oluştururlar²⁶. Sözü edilen kavimlerin giysileri ve üzerlerinde bulunan ekler Şamanlık olgusunun sembolik okuma dilleridir. Tasarımı oluşturan her bir ayrıntı Şaman kültürünün, geleneklerinin süzgecinden geçmiş ve nesnelere dönüşmüş çeşitlemeleridir. Şaman mitolojisi, kültürü Şaman’ın gizemli dünyası, ruhlar âleminin gizli simgeleri Şaman giysisinin sınırları dâhilinde

²⁴ İstitüt Etnografi İmeni N. N. , age., s. 41.

²⁵ age., s. 41.

²⁶ Akademia Nauk Soyuzu Sovetskıx Sosyalistiçeskih Respublik, İstitüt Etnografi İmeni N. N. Mikluho Malaya, age., s. 70-71.

özetlenmişlerdir. Giysiler ve giysiler üzerinde bulunan unsurlar süslenme anlayışından hareketle kullanılmadıklarından takı ya da aksesuar tanımları uygun görülmemiş bir bütünün parçalarının her birini ifade etmek üzere “ek” tabirini kullanmak uygun görülmüştür.

3. Türk Şaman Giysileri ve Ekleri

Şaman'ın bedenini reel dünyadan koparıp kozmik ve sınır ötesi âleme götüren vasıta içinde ruhların yerleştiği elbisesidir. Yardımcı ruhların çoğu giyside yaşadıklarından kötü ruhlardan hem fiziksel olarak hem de manevi olarak giysiler ve üzerlerindeki ekler sayesinde korunurlar. Bu nedenle Şamanlar ruhlardan ilk olarak “manyak” yapmak için izin almışlardır. Her ne kadar özel kostüm giyilmeden giysi kadar önemli olan yalnızca davul ile de ayin yapılabilindiği gibi asıl kamlık giysi ile yapılandır²⁷.

Fotoğraf 2: Oş Şehri Müzesi Şaman Seksiyonu, Kırgızistan (Fotoğraf: Necati Demir)

Tek başlarına dinî bir kozmografi oluşturan giysiler, bazı kozmik simgeleri ve izlenecek meta-psişik yolları da açığa vururlar. Giysi kendi başına çevredeki uzamdan nitel olarak farklı özel bir dinsel mikrokozmu temsil eder. Eksiksiz bir simgesel sistem oluşturduğu gibi kutsanmışlığı nedeni ile çeşitli manevi güçlerle, ruhlarla donanmışlardır. Şaman'ın söz konusu tabiat ötesi uygulamaları gerçekleştirebilmesi için şüphesiz ki insandan güçlü Tanrı'dan güçsüz yani Tanrı ile insan arası tinsel ve mistik bir varlık olması gerekir. Şaman'ın bedeni; ölüp dirilebilme, cinsiyet değiştirebilme, ruhlar âlemine gidip gelebilme özellikleri ile evrenin küçük bir modeli olup bütün metafizik enerji kaynaklarını da yansıtmaktadır.

Şaman'ın giysisi ayrıca onu toplumun diğer üyelerinden ayıran bir nişan niteliği taşır. Bu onların izole yaşamlarının ve toplumdaki soyutlanmalarının bir uzantısıdır²⁸. Bir Şaman giysisi anlamlandırılırken onun küçük parçalarından

²⁷ age., s. 174.

²⁸ Fuzuli Bayat, age., s. 176.

ziyade büyük parçalarını değerlendirmek gerekmektedir. Şaman giysileri giyildiği ortama işlevsel olarak uyum sağlamak üzere çeşitlilik gösterebilmektedir. Savaş zamanlarında kullanılan giysi, koruyucu zırh anlamına gelmektedir. Bu nedenle başlıkta kılıç; cübbede ok, yay işaretleri gibi savaş sembelleri bulunmaktadır²⁹.

Kıyafetler ya babadan oğla geçen miras yolu ile ya da çağrı yöntemi ile devredilen kutsal bir kült eşyasıdır. Kutsal sayılan Şaman giysilerinin doğal olarak saklanması korunması birtakım yasak ve kuralları da beraberinde getirmektedir. Şaman, giysisini kullandığı süre boyunca büyük bir özenle her türlü zarar ve hasardan korur. Zira giysinin bir sebeple zarar görmesi durumunda giysinin sahibi olan Şaman hastalık ya da ölümlerle karşı karşıya kalacaktır³⁰. Giysiler barınağın özel bir bölümünde saklanıp çocukların ulaşmaması için gereken her türlü önlem alınır. Aksi hâlde bunların sihir, güç ve kudret veren tabiat ötesi özelliklerinin kaybolacağı düşünülmüştür. Şaman'ın ölümü, yaşlılığı ya da hastalığı gibi zorunlu sebeplerle Şamanlığı terk etmesi durumlarında onun kült eşyası kabul edilen giysileri de ya onunla birlikte mezara konur ya da ormandaki bir ağaca terk edilir.

Tüm Şaman topluluklarında olduğu gibi Sibiry Türk Şaman topluluklarında da en çok görülen simgecilik türlerinden birisi kuş simgeciliği diğeri ise iskelet simgeciliğidir.

Fotoğraf 3: Şaman Giysilerinde İskelet Simgeciliği, Tofalar (Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Sosialistiçeskih Respublik,İnstitut Etnografi İmeni N. N. Mikluho Malaya)

Kuş motifi; Şaman kostüm ve davullarında en çok kullanılan, faydalanılan ve simgesel anlamlar taşıyan bir motiftir. Kuş motifinden en çok yararlanan bölgelerden biri de Sibiry Türk Şamanlarıdır. Sibiry Türk Şamanlarının en karakteristik yanlarından birisi giysinin bütününe hâkim olan kuş tasvirleridir. Zaten kuş biçimli giysinin çıkıp yayıldığı merkez de hâlen Yakutların yaşadığı bölgelerdir. En karmaşık kuş biçimli giysi türlerine de Yakutlarda rastlanır. Altay

²⁹ Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Sosialistiçeskih Respublik,İnstitut Etnografi İmeni N. N. Mikluho Malaya,age., s. 8.

³⁰ Fuzuli Bayat, age., s. 175.

Şamanları ise giysilerini baykuşa benzetirler. Giysi, demirden tam bir kuş biçimini temsil eder. Bu öteki dünya ile bu dünya arasında yolculuğu sağlamaya yardımcı olmak içindir. Kartal ilk Şaman'ın atası sayılır. Şaman'ın sırta erişinde önemli bir rol oynar ve son olarak evren ağacını ve Şaman'ın esrimeli yolculuğunu da kapsayan mitsel yumağın merkezinde yer alır. Şaman söylencelerinde ve masallarında da bir kadın Şaman sihirli tüyü elde eder etmez havalanıp göğe uçar³¹.

İskelet motifi; Şaman'ın giysisindeki iskelet tasvirleri ölüp dirilme inisiasyonu ile ilgilidir. Konuya ilişkin mit şöyledir; “Ruhlar Şaman'ın bedenini yedi, dokuz veya doksan dokuz kısma parçalayıp etini kemikten ayırır, başını kesip bir ağaca geçirirler, sonra etini bir yere toplayıp ağız sularıyla kemiğe yapıştırırlar ve başı bedeninin üzerine koymak suretiyle yeniden diriltirler. Ruhlar vergi almış adamı kazana koyup kaynatır, etini kemikten ayırıp yerler, sonra kemiklere yeni et yapıştırıp onu diriltirler. Bu bahsedilen süreçler Şaman'ın bedeni yeniden kuruma safhalarının efsanevi anlatımlara dönüşmüş şekilleridir³². Şaman giysisindeki iskelet sırta erme dramının, yani ölüp dirilme inisiasyonunun yeniden güncelleştirilmesidir. Bazen insan bazen ise hayvan iskeletini temsil eder. Her iki durumda da gerçekte temsil edilen mitolojik ataların koruduğu yaşam özü veya hammaddesidir. İnsan iskeleti Şaman'ın en arkaik modelidir. Kök aile veya soy kavramı “kemik” terimleriyle ifade edilir. Kuş iskeleti tasvirinin kaynağı ise ilk Şaman'ın bir kartalla kadının birleşmesinden oluştuğu miti ile ilgilidir. Ayrıca bir kuş gibi uçabilme yeteneğine kavuşması için onun iskeletini vücudunda taşımaya onunla kozmik bir bütünlük sağlamaya ihtiyacı vardır³³.

Demir ekler Şaman giysilerinde sıkça rastlanan objelerdir. Demir, saygı ve korku nesnesidir. Demircinin esrarengiz gücü bakımından Şaman'a denk olduğu kabul edilir. Yakutlarda “demirci ve Şaman aynı yuvadandır.” Bu nedenle demirden takılar ruhlarla iletişimi sağlamakta ve kötü ruhları korkutmakta önemli bir araç olarak ilgi görmüştür³⁴. Ağaç imgesi Sibiry Şamanizminin karakteristik özelliklerindedir. Ağaç dünyanın eksenidir ve göğe kadar uzanır. Şaman bu ağaçtan beslenir ve onun ağacından davul yapılı. Ruhlar Sibiry Şamanlarını ağaca yetiştirirler³⁵. Altay Şamanları ak ve kara Şaman olmak üzere ikiye ayrılır. Her zaman iyi ruhlarla uğraşan, beyaz giysi giyen ak Altay Şamanları yüce Tanrı'ya “Ülgen”e ibadet ederler. Yeraltı dünyasının zalim ve kötü ruhları ile uğraşan karanlık Altay Şamanları ise alt dünyanın Tanrı'sı olan “Erlik”e ibadet ederler³⁶. Işıklı Altay Şaman'ın yere kadar uzanan üç parlak şeridi vardır. Buna “üç yalamalı ton” denir. Karanlık Şaman ise kanuna göre ışıklı Şaman'dan farklı giyer.

³¹ Mircea Eliade, *Şamanizm*, İstanbul, 2006, s. 188.

³² Fuzuli Bayat, age., s. 53.

³³ Mircea Eliade, age., s. 190.

³⁴ Sergei Aleksandrovich Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, İstanbul 2006, s. 202.

³⁵ Joseph Campbell, *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*, İstanbul, 2002, s. 282.

³⁶ İnsanlar ak Kamları sever, onlara saygı gösterir ama asıl ihtiyaç karanlık Şamanlara duyulduğundan onlara daha çok başvurulur. Çünkü aydınlık Kam'ın ayin yapacağı Tanrı ve ruhlardan bir kötülük beklenmez, oysa her türlü kötülüğün kaynağı olan kötü ruhlardan korunmak için karanlık ruhların ayinlerine gerek vardır. Karanlık Şaman'ın ayinleri sayesinde kötü ruhlar hoş tutulup kötülükleri engellenir.

Onun kostümü “hamton” ya da “manyak”tır³⁷. Altaylarda giysinin üzerinde gök kızlarını temsil eden içleri kürkle doldurulmuş kuklalar bulunmaktadır.

Fotoğraf 4: Şaman Cübbesi Üzerindeki Askılar, Kuklalar, Çanlar, Puhu Kuşu Telekleri- Altaylar.
(AEM Kol. No:5064-2)

Kürek kemiklerinden kollarına kadar ikiden dokuza kadar kumaştan yapılmış ve kafalarında puhu kuşu telekleri bulunan kuklalar dikilmiştir. Metalik askılar ise güneşi, ayı ve küçük yıldızları temsil eder. Bazı kostümlerde ise Şaman'ın silahını temsil eden ok ve yay da takılır. Altay Şamanlarında kemerin üzerine ise dokuz bezekli Ülgen'in yani ışık tanrısının kızları sayılan kuklalar asılır. Ayrıca küçük hayvanların derileri, çanlar ve kuşların kurutulmuş kafaları bulunmaktadır. Kemerin yanında bir uca (yağlık) mendil gibi bez parçaları dikilir. Bu mendil şifa bulan hastaların Şaman'a minnetlerini anlatmak için verdiği teşekkür mahiyetindeki bir hediyedir.

Altay kostümlerinde dikkat çeken dokuz rakamı Altay Türklerinin kozmolojisi ile ilgilidir. Tanrı evrenle birlikte dokuz dallı ağacı da yaratmıştır. Sonra Tanrı her dokuz dalın kökünden birer kişi yaratmış, her kişiden birer oymak türemiştir. Bu nedenle dokuz rakamı çok önemlidir. Altay giysilerinin omuzlarında dokuz ok ve yay simgesi çokça kullanılır. Onlara göre dokuz ok ile yay Tanrı'dan uzatılan şeylerdir. İnsan iskeletinde avuç, ayak kemiği, baş, bel, dirsek, diz, el bileği, omuz ve topuk olmak üzere dokuz ek vardır. Giysinin sağ kolunda dört ve sol kolunda beş olmak üzere dokuz çingirak bulunur³⁸. Altay'larda hep aynı olan kukla ve çanların sayısı daha sonra farklılaşmıştır.

³⁷ Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Sosialistiçeskix Respublik, İstitut Etnografı imeni N. N. Mikluho Malaya, age., s. 59.

³⁸ <http://www.forumex.net/sitemap/t-11290.html>

Altay Şaman'ın kostümü kuş vücudunun sembolüdür. Püsküller, telekler ve dikişler ise kuşun iskeletini temsil eder. Bazen kuşun kuyruğu da temsile eklenir. Ayrıca kollarda beyaz tüylü nakışlar bulunmaktadır³⁹. Yeni başlayan alt derece Altay Şamanları ritüel zamanları özel kıyafet yerine yakası küçük hafif kuş telekleri bezenmiş giysiler giyerler. Altaylar için daha çok koyun derisinden yapılan gagaları ve pençeleri ile kuşu sembolize eden, en uzun dizlere kadar olan giysi karakteristik olup kendine has özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

Hayvan tasvirlerine özgü olan demir askılar her zamanki gibi darbelerden korunmak için takılır. Altay kostümlerinin önemli özelliklerinden birisi de düz ya da yuvarlak olarak bulunan aslen kertenkele olan amulet olarak kullanılan ayaklı yılanlardır. Giysilerin üzerinde bulunan bu yılanların üzerinde bazen bir diğer yılan daha bulunduğu da olmaktadır. Altay Şaman cübbelerinin eteklerine konan süsler bulunmaktadır. Eteğin kalça üzerine gelen kısmına çeşitli renklerde mendiller, saçaklı, işlemeli ve puhu veya kartal tüyü asılı bir örgü, giysinin sol tarafına koyu renkli kumaştan örülmüş iki kalın örgü bağlanır. Bu örgülerden birincisine yılan, ikincisine kör yılan "kamık" denir. Ayrıca "ayuu" denen ayı pençesi bulunur. Altay giysisinin omuzlarına puhu ve baykuş tüylerinden iki demet konulur. Bu demetler iki kartalı veya iki şahini temsil ederler. Kartal ve şahin göze görünmeden, Şaman'ı ve kurbanlık hayvanı *tös*lerine götürürler. Altay giysisinin ön tarafına kırmızı şerit dikilir. Biri yakasında biri ise kuşak hizasında olan iki düğmesi "topçı" vardır. Göğüs kısmında dokuz yerinden düğümlü dikiş yeri bulunur. Etek kısmında bir sıra kumaş ve kayıştan yapılan yedişer tane yeni giysi parçacıkları bulunur. Bunlardan dördü keçi derisinden üçü de kumaştandır. Bu küçük giysi parçalarına şeritler ya da örgüler eklenir. Şerit ya da örgülerin sayısı kayıştan yapılanlara altıdan dokuza, kumaştan yapılanlarda ise ikiden üçe kadar olur⁴⁰. Farklı Şaman toplulukları birbirlerine gelenek bakımından tamamen aykırı değildir. Altaylıların giysi hazırlama tarzı bakımından eski Samoyet geleneklerini korudukları görülmektedir. Ayrıca Yakut ve Tofalar Şamanlarının ekleri Evenklerininki ile ilişki içerisinde. Tuvaların giysilerinde ise Moğol Şamanizminin izleri bulunmaktadır⁴¹.

Hakasların Kaçin boyuna ait olan cübbenin eteklerine ve kemerin uçlarına takılan renkli kumaştan şeritler üzerine siyah veya beyaz insan tasviri dikerler. Belin iki yanına bir tane vahşi kuş kanadı ve birkaç tane tırnaklı kuş pençesi asılır. Giysinin iki yanında kare bez parçaları vardır. Omuzlarına bazen küçük hayvanların kurumuş kafalarını dikerler. Kaçinlere özgü metal askılar ise büyük yuvarlak çingiraklar, düz geniş çanlar ve kare şeklinde olan levhalardır. Genellikle askıları ya sırtın yukarı tarafına ya da kalın şeritlerine takarlar. Şeritler bele kadar, bazen de neredeyse ayağa kadar uzanır. Kalın parçaların üzerine siyah ve beyaz insan şeklinde aplikasyonlar eklerler.

³⁹ Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Socialisticeskih Respublik İstitut Etnografi imeni N. N. Mikluho Malaya, age., s. 90.

⁴⁰ Abdulkadir İnan, "A. V. Anahin," *Altay Şamanlığına Ait Maddeler*", age.,s. 439-440.

⁴¹ Alekseyev Nikolay A. *Şamanizm Tyurkoyazıcnıh Narodov Sibiri, Izdatelstvo Nauka, Novosibirsk* 1984, s. 178.

Kaçın Şaman'ı neredeyse her zaman kırmızı renkli olan önü açık ve yuvarlak yakalı, uçları uzunlu kısali şeritler olan omuzluk alır. Şaman olgunlaştıkça ve önemi arttıkça püsküllerine metal askılar ve çanlar takılır. Askıların çeşitliliği ve sayısı olgunluk derecesine bağlıdır. Başka bir tür Şaman omuzluğu ise dar ve kırmızı kumaş parçalarından yapılır. Onunda üzerine deniz kabuklarından bezemeler yapılıyordu. Ortasında ise iki yırtıcı kuş gagası takılıyordu. Böyle omuzlukları sıradan giysi üzerini giyiyorlardı. Hakas kaya resimlerinde görülen resimler, giysilere ve nadiren maskelerine de yansımıştır⁴². Tofalarda erkek kıyafetlerinin adına "Hamnar Ton", şapkalarına "Hamnar Bort", ayakkabılarına ise "Hamnar İtik" denir.

Giysilerin ara bölümünde, alt tarafta "Hutruh" (Kuş Kuyruğu) adı verilen 3 kalın kısa örgü bulunur ve tüm sırt boyunca farklı farklı uzunluklarda geyik tüyü ile dikilmiş "Pınat Mandjah" denen kanat ve telekleri sembolize eden deri örgüler takılır. Eteğe ise aynı anlama gelen "salbar" denilen örülmüş püskül ve şeritler takılır. Kollara "Haynar" adlı çanlar dikilir⁴³.

Tofaların kostümlerinin en karakteristik özelliği kostümlerdeki iskelet şeklindeki aplikasyonların bulunmasıdır. Bu şekiller omurga kemikleri, kaburgalar, kürek kemikleri, bel kemikleri ve kalça kemikleri vs.den oluşmaktadır. Omurga kemikleri özel şeritlerle dikilerek giysiye tutturulur. XX. yüzyılın başlarında Tofalarda üç kadın Şaman'a rastlanmıştır. Bazen kadın Şamanlar ruhları çağırarak için kemerlerinde ruhlara ikram etmek için tütün dolu tabaka bağlarlar. Kadınların kıyafeti onları orta ve aşağı dünyaları gezmesine, uçmasına yardım eden bir vasıta. Bu nedenle sıkça telekler kullanılmıştır. Kolları kanat şeklinde bezemelerle doludur.

Yakutlarda kaftanın sırt bölgesinin ortasında "güneş"i temsil eden yuvarlakların arasında bir de delik bulunur. Buna "güneş deliği" (oybon küngata) denir. Fakat genel olarak bunun Şaman'ın yeraltına girmek için kullandığı orta delikle birlikte dünyayı temsil ettiği kabul edilir. Kaftanın sırtında ayrıca bir hilal ile Şaman'ın güç ve dayanıklılığını temsil eden bir demir zincir vardır. Şamanların söylediğine göre demir plakalar kötü ruhlarının vuruşlarına karşı kalkan görevi görür. Kürkün üzerine dikilen tutam tutam kıllar ise kuş tüylerini temsil ederler.

Yakut Şaman'ı giysisinde 30–40 libre, yaklaşık olarak 13 ile 17 kilo arasında madensel takılar taşınmalıdır. Bu madenî takıların bir canı olduğu ve paslanmadığı düşüncesi hâkimdir. Kollar boyunca, kol kemiklerini temsil eden "tabıtala" denen çubuklar dizilmiştir. Göğsün yan tarafında ise kaburgaları temsil eden "oygos" denen yaprakçıklar dikilmiştir. Biraz yukarıda büyük yuvarlak plakalar kadının göğüslerini, karaciğeri, yüreği ve diğer iç organları temsil eder. Giysiye kutsal

⁴²L. R. Kızlasov, N. V. Leontyev, Narodniye Risunki Hakasov, *İzdatelstvo Nauka, Glavnaya Redaktitsya Vostochnoy Leteraturı*, Moskva, 1980, s. 56.

⁴³ Akademia Nauk Soyuzu Sovetskıx Sosyalistıçeskih Respublik, İnstitut Etnografi imeni N. N. Mikluho Malaya, age., s. 73.

hayvan ve kuş figürleri de dikilir. Ayrıca içinde bir insan figürüyle kayak biçiminde madenden yapılmış küçük bir “amagat” (deliliğin ruhu) asılır⁴⁴.

Yakutların metal levhalar içerisinde en önemlisi telek şeklinde kesilmiş olanlarıdır. Çoğunlukla iki başlı kartal ve kuşların tasvirleri mevcut olup nadiren geyik ve balıkların tasvirlerine rastlanmaktadır. En önemli özelliklerinden biri ise sırta asılmış güneş, ay ve yeraltı dünyasına geçişi temsilen yapılan tasvirlerdir. Yakut kaftanları içerisinde karakteristik özelliklerini taşımayan ünik bir örnek olan “Emeget Kaftanı” bulunmaktadır⁴⁵. Kaftanın eteklerinde ve kollarının alt kısımlarında uzun ince kesilmiş deri püsküller bulunmaktadır. Sırtında irili ufaklı çanlar, metal dairevi levhalar ve balık tasvirleri bulunmaktadır. Yakut kostümlerinin üzerinde kuş tasvirlerinin bulunması onların kuşlar hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktadır. Şaman kuşağı ya da kemeri tüm giysilerinde yer almaktadır⁴⁶.

Yakut Şamanlığında yaşlı Şaman, genç Şaman’ı dağa çıkarır, ona kıyafetlerini giydirir ve ruhun koruması altına alır. Özel kıyafet ve takım giymesi için genç Şaman’ın göze görülen maddi bir şeyler yapması gerekir. Yeni Yakut Şaman’ı, Şaman olduktan sonra Şamanlık kutlaması yapar. Buna “mailasın” denir. Bu törende kurban edilen hayvanın kanını genç Yakut Şaman, kıyafetine ve bütün aksesuarlarına, askılarına sürer. Bu esnada ruhlara, giysinini yeni sahibinin kabul edilmesi ve yeni sahibinin korunması için ricada bulunulur⁴⁷.

Altaylardaki ak ve kara Şaman’ın karşılığı Yakutlarda; ayı oyun (iyi Şaman) ve abası oyun (şeytani, kötü Şaman)dur⁴⁸. XVIII. yüzyılın ortasından bu yana her Yakut Şaman’ı, hem siyah hem beyaz Şaman rolünde olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı özel günlerde Şaman’ın özel kıyafeti olduğu hâlde giymediği bilinmektedir. Bunun sebebi ritüelin içeriği ile ilgilidir. Örneğin “Isı Ah” denen bayramda Şaman yeteneklerini kullanmak üzere değil topluluğa seslenmekve hitap yeteneğini ortaya koymak için bulur. Bu nedenle özel bir kıyafet giyilmez.

Yakutların karakteristik ve önemli olan şekillerden birisi de; Şaman’ın esas koruyucusu mahiyetinde olup, ölen atasının ruhu anlamına gelen, “emeget” denen en zayıf Şaman’ın dahi taktığı askıdır. Yakutlarda eski Şaman, yenisini zirvesine getirirken emeget denen askıyı genç Şaman’ın kıyafetine takar. Birkaç askı türü vardır ki onları mecburen takmak gereklidir. Bunlar; beyaz turna “kıtalık”, kuğu “kuba” ve iki başlı kartalı tasvir eden askılardır. Askılardaki kuşlar Şaman’ı farklı ruhlara götüren görevliler ya da Şaman’ın koruyucularıdır. Mecburi olan bu askılara emegetten başka balığı temsil eden “balık timir- abesı balık” – “zalim ruhun balığı” askısı da dâhildir. Zalim ruhlu balık genellikle turna balığıdır.

⁴⁴ Mircea Eliade, age., s. 179.

⁴⁵ Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Sosyalistiçeskih Respublik, İstitut Etnografi imeni N. N. Mikluho Malaya, age., s. 93.

⁴⁶ age., s. 40,93,94.

⁴⁷ Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Sosyalistiçeskih Respublik, İstitut Etnografi imeni N. N. Mikluho Malaya, age., s. 41.

⁴⁸ *Dinler Tarihi Ansiklopedisi, İslamiyet,Hristiyanlık,Musevilik ve İlkel Dinler* ,C. 3,İstanbul , S. 501.

“Sordong balığı” iyi ruhlar ise “Ayı” hayvan şekilde tasvir edilmezler. Cübbe ve göğüslüğün üzerinde geyik, mus, ayı ve köpeğin (ya da sadece onların başlarının) tasvirleri vardı. Hayvan ve insan temsili askılardan başka da cübbenin üzerinde Şaman’ın güç, kuvvetini ve hatta ruhlar âlemine yolculuk zamanı direksiyonunu temsil eden zincirler dikilir. Tüm Şamanların cübbelerinin üzerinde askı taşımaları çok gerekli değildir. Askıların sayısı ve kalitesi Şaman’ın hangi kategoriye ait olduklarını gösterir. Hayvanların tasvirleri cübbenin üzerine sadece Şaman’ın bir ya da öteki ruh üzerinde egemenlik sağladığında ya da onun yakın ilişkiye girdiğinde dikilir. Cübbenin üzerinde olan tasvirlerin sayısı Şaman’ın egemenliği altında olan ruhların sayısına eşittir. Üçüncü grupta; bir sürü aynı şekle sahip askılar vardır. Yani boru şeklinde fakat farklı figürlü levhalar, yuvarlak ve düz çanlar vs. dir. Özellikle de Yakutlar için düz çingiraklar karakteristiktir. Genellikle sırta dizilen bu askıların toplamı, kuşun tüylerini ve Şaman’ın zırhını sembolize ederler. Askılar özel dikilmiş dokuma şeritlerinin üzerine asılırlar. Cübbenin kollarına kanat kemiklerini sembolize eden demir levhalardan başka ise örülmüş şeritler çanlar ve boru şeklinde olan askılar da asılır.

Yakut tarzı eğimli cübbeler, genel olarak dümdüz sırtlı cübbeler gibi tasarlanırlar. Kuşağı bakır levhacıklarla, düğmelerle veya incilerle bezerler. Kuşaktan aşağı çokça ve sık bir şekilde şeritler sarkar. Bu şerit ve püsküller yılanları sembolize eden deri örgülerden oluşmuştur. Cübbenin görevi ve sahip olduğu terminoloji onun oldukça (poli-semantik) fazla manalar içerdiğini göstermektedir. En önemli manası kuş derisini giyenin uçabilme yeteneğine kavuşmasıdır. Yumuşak ve demir askılar arasında kuş ve insanın iskeletini tasvir edenlerde vardır. Püskül ve öteki askılar ise bu çaylağın “elie” tüylerini tasvir eder. Bu özellikler Yakut giysisinin daha eski anlamlarına işaret ederler. N. P. Pripuzov’un araştırmalarına göre cübbenin üzerinde tasvir edilen iskelet hayvanı, püsküller ise hayvanın kürkünü sembolize eder. Yakutlar ayrıca ayının bütün derisinden dikilmiş cübbeye de sahiplerdi. Başlık yerine ise ayı başından soyulmuş ve başlık üzerine giyilen deri vardır. Ayıyı temsil eden giysi Şamanı koruyanları “Tanara”⁴⁹ sembolize eder. Bilinen en son anlam ise giysinin Şaman’ın atasının temsili olmasıdır. Cübbe de vücut tasvirleri, bu yeni anlamda Şaman’ın vücut hakkında tasvirlerini görmek mümkündür. Mesela insan Şaman’ı demek kemikli ölmez bir yaratığa çevrilmesi anlayışıdır. Bu anlayışta Şaman olma ritüellerinin gelişmesi zamanı yaratılmıştır. Cüppenin bazı parçalarında ise Şamanların doğa görünüşü hakkında bilgi vardır. Mesela eski Yakutlar, bulutları canlı yaratıklar, kuş veya hayvan sanıyorlardı.

4. Türk Şaman Başlıkları

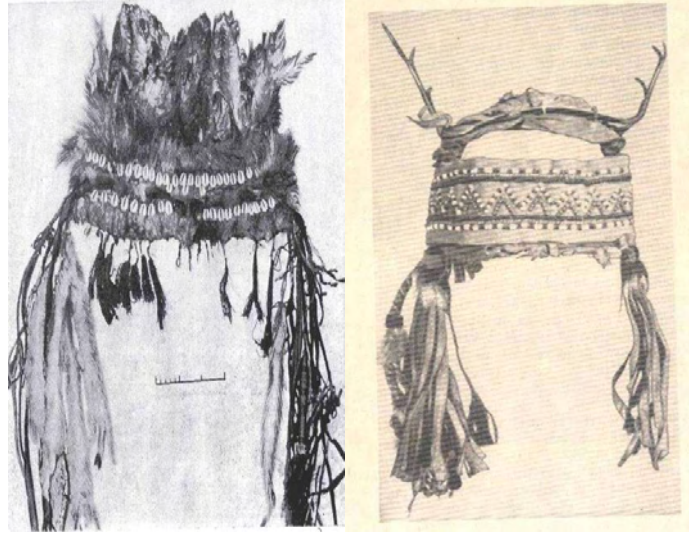
Her Şaman topluluğunda olduğu gibi Sibiry Türk Şamanlarında da başlık giysi ile bütünleşen onu tamamlayan, Şamanları birbirinden ayır edici özelliği olan önemli unsurlardan birisidir. Temel prensip itibarıyla şapkalarla giysilerin

⁴⁹ Tanara kelimesinin eski anlamı “gök” demektir.

hazırlanması ayındır. Şapka da ruhların talimatı ve istekleri doğrultusunda büyük bir itina ile elbiseyle eş zamanlı oluşturulurlar.

Şaman'ın etkilere en açık olan başını koruma altına alan ve sihri bir güce sahip başlıklar, giysiyi tamamladığı gibi sosyo-kültürel bir içerik de taşımaktadır. Tüm Sibiry Şamanlarında özellikle bir kara hayvanının şekli yansımıştır. Sığır, mus, geyik, maral, ayı maskı şeklindedir. Sibiry Türk Şaman şapkalarında gök hayvanı nadirdir⁵⁰.

Bazı halklarda Şaman yalnızca şapkaya sahiptir. Bazen öyle Şamanlar vardır ki hiç özel kıyafetleri olmamakla birlikte yalnızca başlık ile ayin yaptıklarından oldukça önemli fonksiyona sahiptirler. Öyle ki ölünün gömülmesi ve ruhunun ahirete gönderilmesine yardım etmek gibi son derece önemli bir işlevi yerine getirebilme gücüne sahiptirler. Başlık deriden veya bazı yörelerde kayın ağacı kabuğundan yapılır. Altay Uryanhay Şamanlarının başlıkları kare veya dörtgen şeklinde olup geyik derisinden yapılır ve dış tarafı parlak kumaşla örtülür.

Fotoğraf 5: Kara ve Gök Hayvanı Tasvirli Şaman Şapkaları (Akademia Nauk Soyuzu Sovetskix Sosyalisticeskih Respublik, İnstitut Etnografi İmeni N. N. Mikluho Malaya)

Altay Şamanlarında ayin icra ederken giyilen iki türlü külah “pörük” vardır, bunlardan biri ayin cübbesi başlığı, diğeri ise günlük cübbe başlığıdır. Ayin cübbesi başlıklarında; kuş pörük veya “yılan matuu kuş pörük” yani “yılan başlı kuş külahı” vardır. Bu başlık, yalnız cübbe ile giyilir, tek başına hiç kullanılmaz. Külah saklanırken ters çevrilip cübbenin koluna sokulur. Her cübbenin yalnız bir külahı bulunur. Bazı başlıklarda geometrik şekiller görülür. Bu şekiller kıl veya sırma ipliklerle ve başlığın hazırlandığı malzemenin rengine göre meydana getirilir. Günlük cübbe külahı ise günlük kıyafetlerin malzemesi olan kuzu dersinden

⁵⁰ Orta Asya Türk Şamanları doğurganlık ayinleri sırasında boynuz maskesi takarlar. M. Ateş'ten

yapılır. Tepesine baykuş tüyünden bir demet ve arka tarafına üç tane şerit konur. Bu nedenle bu külahı “üç yalamaluu kuş pörük” denir. Bu başlık temiz ruhlara, Ülgen’e ve onun oğullarına, yer-su ruhlarına ibadet edilirken giyilir.

Külahın esas kısmı, üç karış uzunluğunda kırmızı kumaşlandır. Etrafında üç düğme vardır. Astarı kaba ve adi kumaşlandır. Başlığın göz, alın ve ense hizasına vaşak derisi dikilir. Buna üç boğumlu “üç üyelüü kuş pörük” denir. Göz hizasına renkli boncuklardan diziler konur. Her dizide beş boncuk ve ucunda bir yılan başı “salyangoz kabuğu” bulunur. Bu süslere inciler “yindiler” denir. Alın “manday” hizasında birkaç sıra yılan başı vardır. Bazen göz hizasındaki süslerden alın hizasında da bulunur. Tepe kısmı beyaz koyun yününden örülmüş kalın kaytanla doldurularak zikzak şeklinde dikilir. Ortasına dokuz düğüm kabartma yapılır. Ense kısmı da aynı dikişle doldurulur. Başlığın tepe kısmı bir miktar daralır. Kenarına iki, dokuz veya otuz baykuş tüyü “ülberk” dikilir⁵¹.

Altay Şamanlarının başlıklarının tepesinde baykuş teleklerinden yapılmış bir top vardır ki adı “Yülberk”dir. Bir diğer şapka ise adına “Poruk” ya da “Kuşporuk” (Kuş-şapka) denilen puhu kuşu teleklerinden yapılmış şapkadır. Puhu kuşundan yapılan şapkayı tüm Şamanların takma imkânı yoktur. Teleut ve Kuzey Altay Şamanlarının başlıkları ise biraz farklı görünüşe sahiplerdir. Esası yine de alınlıktır. Alınlığın aşağı kısmı başlığı oluşturmakta olup uçlarına puhu kuşu telekleri dikilir.

Kaçın Sagay ve Kızıl Şamanlarının başlıkları konik uçlu başlıklar gibi görünürler. Başlığın üst tarafı biye ile ve deniz kabuklarından yapılan nakışlarla bezenir. Şapkadan asılan şeritler ise Şaman’ın yüz ve göğsünü kapatıp bir tür maske görevini görür. Sibiryaya Türk Şamanları içinde en özel yeri olan şapkalar Kasateylere ait olup diğer topluluklardan bu yönü ile ayrılırlar. Kuzey Yakutların başlığı dokuma parçalarından dikilmiş ve kırmızı kumaşla kaplanmış “Berge Kokooldo” denen hafif, yumuşak çelenkten ibarettir. Şaman yasin en zor anlarında boynuzları arasında üç kuşun tasvirinin yerleştirildiği başlığı takar.

5. Türk Şaman Maskeleri

Sibiryaya ve Kuzey Asya’da Şaman maskelerine oldukça seyrek rastlanırdı. Şirokogorov tek bir örnek olarak bir Tunguz Şaman’ın “ruh mal” kendisinin içinde olduğunu göstermek üzere derme çatma bir maske yaptığını anlatır. Çukçi, Koryak, Kamçadal, Yukagir ve Yakutlarda maske Şamanlıkta hiçbir rol oynamaz; daha çok Çukçilerde olduğu gibi çocukları korkutmak için ya da Yukagirlerde olduğu gibi cenaze törenlerinde ölülerin ruhları tarafından tanınmamak için kullanılır. Eskimo halklarına gelince, özellikle Amerika yerli kültürlerinden etkilenmiş olan Alaska Eskimolarında Şaman maske kullanır. Altay’da ve Goldlarda Şaman, ölenin ruhunu gölgeler âlemine götürürken yüzünü kurumla siyaha boyar. Maske her zaman ruhlara karşı bir kamuflaj ya da savunma aracı değil, sihirle ruhlar âlemine katılma sürecini yürüten ilkel bir tekniktir. Dünyanın pek çok yerinde maskeler ataları

⁵¹ Abdülkadir İnan, A. V. Anohin, *Altay Şamanlığına Ait Maddeler*, s. 435-442.

temsil eder ve maske taşıyanların da bu ataları ete kemiğe büründürdükleri kabul edilir. Yüzü kurumla boyamak maske takmanın yani ölü ruhları bedenine almanın en basit yollarından biridir. Maske ayrıca erkek gizli dernekleri ve atalara tapma adetleriyle de ilişkilidir. Sibiryaya Türk Şamanlarında maskeye az rastlanmasının sebebi giysilerinin zaten bir maske işlevi görmesi ve maskeleme anlayışından türediği düşünülmektedir. Şaman'ın bütün yüzünü kapatan mendilin ve Soyotlar ve Goldlarda Şaman'ın başını tamamen örten kürk veya mendillerin de tam olarak bir maske olarak kabul edilmese de maske rolü oynadığı düşünülmektedir⁵².

Sonuç

Şaman giysileri bir toplumun dinî bakışlarının yansıması, toplumun hayat görüşlerinin, sosyo-kültürel dokusunun ifadesidir. Bunlar insanın hayal dünyasının dokunulabilecek prototipini yaratma ve dinsel inançlara ait dinî, ruhi fantastik gerçekliklere form bulma çabasıdır.

Kutsal bir kült eşyası kabul edilen Sibiryaya Türk Şamanlarının giysilerine toplu olarak bakıldığında giysilerde biçim ve tasarımın birbirinden farklı kavramlar oldukları görülmektedir. Biçim, Şaman'ın giysisinin anlam boyutu ile tasarım ise form boyutu ile alakalıdır. Dolayısı ile biçim, Şamanik insanın simgesel anlatımı olan gök ve yer hayvanının biçimleridir. Oysa tasarım, zaman içerisinde gerek işlev gerekse mana olarak farklı anlamlar yüklenen ve etkileşimler sebebi ile değişen giysinin semantik yönüne ilişkin yeni formlara sokulması ile ilgilidir. Sokulan yeni formlar ve oluşturulan tasarımlar bize Şamanlık sisteminin millî gelişimini göstermekte olup gerek biçim gerekse tasarım olarak sınıflandırma ve kategorize etme imkânı tanımaktadır. Bazen ise biçimlerin bir milletin öbür millete geçerek kendi anlamlarını yitirdiklerini ya da birbiri içlerine geçtiklerini görmekteyiz. Bu da giysinin anlamlandırılmasında ve çözümlenmesinde ve milliyetlerinin saptanmasında bazı engelleri beraberinde getirmektedir. Bir Şaman giysisi anlamlandırılırken onun küçük parçalarından çok büyük parçalarını değerlendirmek gerekir. Çünkü her şeyden önce önemli olan Şaman elbisesinin bütün olarak neyi temsil ettiği ve hangi işleve yönelik olduğu önem arz eder.

Geçmişten günümüze Sibiryaya Türk Şamanlarının giysileri çeşitli etkileşimler sonucu benzerlik ve farklılıkları beraberinde getirse de zaman içinde millî bir kimlik gösterme niteliğini tamamen kaybetmemiştir. Her toplulukta olduğu gibi giysiler, toplumun mitolojisinin, kültürün, Şaman'ın mistik ve gizemli dünyasının âdeta simgelere dönüşmüş birer vesikaları olup tarihin derinliklerine ışık tutmaktadırlar. Ayrıca giysiler, günümüze değin geçirdiği her bir sürecin sosyo-kültürel dokusunu yansıtan birer belge niteliği taşırlar. Şaman giysileri her ne kadar geçmişten günümüze çeşitli toplumlarda farklı farklı görünümlele karşımıza çıksa da onun biçim ve anlam itibarıyla evrensel bir yönü bulunmaktadır. Şaman giysisi dendiğinde göz önünde canlanan silüet ve zihinde oluşan Şaman giysisi genel olarak hep aynıdır.

⁵² Mircea Eliade, age., s. 197,198.

Ancak şunu da hatırlamakta yarar var ki uzun sürelerdir din olup olmadığı tartışıla gelen Şamanizmin bir parçası olan Şaman giysileri diğer dinlerin ve çeşitli toplulukların baskısı altında ve her toplumda görülen kültürel yozlaşmadan nasiplerini alarak geleneklerinden önemli ölçüde uzaklaşmışlar, eskiye oranla önemlerini ve orijinalliklerini kaybetmişlerdir.